

ADELA KUIK-KALINOWSKA
Akademia Pomorska w Słupsku
Wydział Filologiczno-Historyczny

KOBIETY PISZĄ PO KASZUBSKU – AUTORKI I TEMATY. SZKIC INTERPRETACYJNY

Nadchodzi czas kobiet

W ostatnich dziesięcioleciach, kiedy badania filologiczne i literaturoznawcze odznaczają się dużą ekspansją w określaniu, definiowaniu oraz analizowaniu literatury kaszubskiej¹, niewielka część zarówno szczegółowych, jak też syntetyzujących prac, poświęcona jest literaturze kaszubskiej pisanej piórem kobiet, szczególnie zaś w zakresie twórczości poetyckiej (o twórczości prozatorskiej i dramaturgicznej Anny Łajming powstało kilka rozpraw i zbiorów o charakterze monografii²). Dzieje się tak z kilku zasadniczych powodów. Po pierwsze literatura kaszubska od jej zaczątków (druga połowa XIX wieku) poprzez

¹ Należy w tym miejscu przywołać prace badawcze poświęcone literaturze kaszubskiej i jej rozwojowi, zarówno w perspektywie zjawisk zachodzących w jej obrębie w porządku diachronicznym, jak też synchronicznym, powstałe na przestrzeni XX i XXI wieku: W. Pniewski, *Przegląd literatury kaszubskiej*, „Rocznik Gdański” 1928–1929, t. 2–3; A. Bukowski, *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys monografii historycznej*, Poznań 1950; J. Drzeżdżon, *Piętno Smętka. Z problemów kaszubskiej literatury regionalnej lat 1920–1939*, Gdańsk 1973; J. Samp, *Droga na sabat*, Gdańsk 1981; F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, przeł. M. Boduszyńska-Borowikowa, Gdańsk 1982; J. Samp, *Smętek. Studium kreacji literackich*, Gdańsk 1984; J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa 1986; Z. Szultka, *Język polski w Kościele ewangelicko-augsburskim na Pomorzu Zachodnim od XVI do XIX wieku*, Wrocław 1991; T. Linkner, *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Gdańsk 1996; *Pomorze – mała ojczyzna Kaszubów (Historia i współczesność) / Kaschubisch – Pommersche Heimat (Geschichte und Gegenwart)*, red. J. Borzyszkowski, D. Albrecht, Gdańsk-Lubeka 2000; C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi – Między dyskryminacją a regionalną podmiotowością*, Gdańsk 2002; J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna*, Gdańsk 2002; J. Schodzińska, *Franciszek Sędzicki (1882–1957). Działacz narodowy, regionalista i poeta kaszubski*, Gdańsk 2003; J. Treder, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk 2005; A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, *Od Smętka do Stolema. Wokół literatury Kaszub*, Gdańsk 2009; J. Borzyszkowski, *O historii literatury kaszubskiej i jej twórcach*, Gdańsk 2011; A. Kuik-Kalinowska, *Tatczężna. Przestrzenie literackie Kaszub*, Gdańsk-Słupsk 2011; T. Linkner, *Z literatury młodokaszubów: Aleksander Majkowski. Studia i szkice*, Pelplin 2013; D. Kalinowski, *Raptularz kaszubski*, Gdańsk 2014.

² *Dom słowa Anny Łajming*, red. J. Kęcińska, Wejherowo-Słupsk 1999; *Pro memoria. Anna Łajming*, zeb. i oprac. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2004; *Zapiskane i ocalone. Twórczość literacka Anny Łajming*, red. A. Kuik-Kalinowska, Gdańsk-Słupsk 2016.

diachroniczny rozwój tworzona była przez pisarzy i poetów, myślicieli i regionalistów kaszubskich, którzy bardzo zabiegali o jej autonomiczny charakter (rozumiany w sposób różny: poprzez akcentowanie jej wsobnych, kaszubskich cech, a także nachylenia czy to w stronę tradycji słowiańskiej, czy wyraźnie polskiej) przede wszystkim mający utwierdzić w Kaszubach poczucie tożsamości i świadomość odrębnego etnosu. Tematy koncentrujące się na idei tożsamości kaszubskiej, pielęgnowaniu *rodnej mowy* i *tateczny* przez XIX wiek – począwszy od Floriana Ceynowy, przez kolejne stulecia, w których żyli i tworzyli pisarze, poeci czy felietoniści, tacy jak: młodokaszubi (Aleksander Majkowski, Jan Karnowski, Leon Heyke), zrzeszyńcy (Jan Trepczyk, Aleksander Labuda, Jan Rompski, Stefan Bieszk, Franciszek Gucza czy też Feliks Marszałkowski), klekowcy (Leon Roppel, Józef Ceynowa, Klemens Derc, Jan Bianga, Paweł Szeffa) oraz ci, którzy tworzyli niejako w pojedynkę, na przykład: Alojzy Budzisz, Jan Piepka, Jan Drzeżdżon, Stefan Fikus czy Stanisław Pestka – manifestowały się w literaturze pisanej przez mężczyzn³. We współczesnej kulturze literatura kaszubska „to żywa, stale rozwijająca się materia, tworzona przez ludzi o różnych temperamentach, wydawana przez odmienne w swej specyfice oficyny, kierowana do czytelników ze zróżnicowanych środowisk”⁴.

Ostanie dziesięciolecie stały się czasem aktywizacji piszących kobiet i zaowocowały edycją wielu utworów literackich. Powodów zaistnienia tej sytuacji jest co najmniej kilka i są one determinowane z jednej strony tradycją kulturową Kaszub – mam tutaj na uwadze patriarchalny model wychowania, silnie obecny w środowisku kaszubskim, z drugiej zaś sytuacją zewnętrzną, warunkowaną polityką oraz czynnikami społeczno-ekonomicznymi obecnymi w kulturze oraz codziennym życiu w kraju. Wraz z rozwojem edukacji i przemianami społecznymi zmieniała się świadomość ludności kaszubskiej podlegającej wpływom i działaniu czynników zewnętrznych⁵.

„Doświadczenie pierwszej Solidarności – jak pisze Edmund Wnuk-Lipiński – było dla Kaszubów, podobnie jak dla reszty Polaków, niezapomnianą lekcją odzyskiwania podmiotowości społecznej”⁶. Kaszuby na tle innych kultur lokalnych „były regionem, który nie zrezygnował łatwo z podmiotowości i poczucia obywatelstwa, którego zasmakował po Sierpniu ’80”⁷. Wśród Kaszubów wzrastało poczucie tożsamości regionalnej. Zachwiały się dawny model wychowania i wzrastania w obrębie wartości wypracowanych w wielopokoleniowym trwaniu w rzeczywistości wiejskiej i rolniczej. Procesy migracyjne dawały o sobie znać. „Ucieczka” do miasta odzwierciedlała przeobrażenia następujące w świadomości społecznej, stawała się pogonią za życiem w dobrobycie. Miasto zapewniało postęp i cywilizację, dawało szansę na „lepszą” i wygodniejszą egzystencję. Sytuację przemian spo-

³ W ramach badań poświęconych literaturze kaszubskiej ukazuje się seria prac omawiających poszczególnych twórców Kaszub zainicjowana przez Instytut Kaszubski nazwana Biblioteką Pisarzy Kaszubskich. Jej celem jest publikacja krytycznych wydań utworów kaszubskojęzycznych z historycznym, literaturoznawczym oraz językoznawczym uzasadnieniem wyboru. Do tej pory ukazało się trzynaście tomów.

⁴ D. Kalinowski, *Raptularz kaszubski*, op. cit., s. 5.

⁵ Procesy włączenia się ludności kaszubskiej „w powojenną kulturę, życie społeczne i polityczne Kaszub i Pomorza, w kształtowanie postaw obywatelskich, budowanie kapitału kulturowego nadmorskiej krainy” zostały syntetycznie i szczegółowo omówione w pracy C. Obracht-Prondzyńskiego, *Zjednoczeni w idei. Pięćdziesiąt lat działalności Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego (1956–2006)*, Gdańsk 2006, s. 495.

⁶ E. Wnuk-Lipiński, *Refleksje kaszubskie*, [w:] *Spolecność kaszubska. Kultura – tożsamość – język*, red. K. Kleina, C. Obracht-Prondzyński, Warszawa 2012, s. 183.

⁷ Ibidem, s. 184.

łeczno-kulturowych w rzeczywistości powojennej doskonale obrazuje sztuka dramaturgiczna Jana Rompskiego *Jó chcã na swiat*. Tytułowym oknem na świat miała być ucieczka bohaterki ze wsi do miasta:

Jak męrgnienié ten czas zlecôł. Ju bez szterë lata jak jesmë tu, w miesce. Jaczé z nas czóglãta bëlë! A teré? Jô, dama i úrządniczka... Të... Në, takô rozczapiérzonô jes ôsta przë mëmczëny spódnicë. Tëlë czasu jes pòłkla... Kąsynk cã rozdmùchôł wzdłuż i wszërz... Marnëjesz, Rózkò, taczë piãkné zëcë...⁸

Wspomniane zmiany dawały szansę kobietom oraz wpływały na poprawę ich sytuacji ekonomicznej, a także statusu społecznego. Ich rola i miejsce w rodzinie, utrwalona wielopokoleniową tradycją kaszubskiego wzorca, związana była z dbałością o potomstwo i dom oraz pracą w obejściu gospodarskim i na roli. Procesy emancypacyjne oraz możliwości, jakie otwierała edukacja, stawały się istotnymi czynnikami podnoszącymi rangę kobiet. Wiele z nich decydowało się na opuszczenie wiejskiego i małomiasteczkowego środowiska i wybór drogi kształcenia mającej zapewnić łatwiejszy byt oraz nową perspektywę pracy zarobkowej, a co za tym idzie samostanowienia o własnym losie. Patriarchalny model kultury kaszubskiej nie uwzględniał kobiet w życiu społeczno-politycznym⁹, nie dopuszczał ich do głosu. Poza tym kaszubszczyzna traktowana była jako gorsza forma języka, posiłkując się określeniem zaczerpniętym z powieści Aleksandra Majkowskiego *Żëcé i przigodë Remusa. Zvjercadlo kaszubskji*¹⁰ w odniesieniu do tytułowego bohatera, traktowana była jako mowa „skażona”. Przełomowym momentem w dziejach rozwoju kaszubszczyzny był rok 2005, kiedy to w „Ustawie o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym” kaszubski został uznany za jedyny język regionalny w Polsce¹¹. Problem erupcji literackiej wśród piszących kobiet jest jak do tej pory zjawiskiem mało rozpoznany i omówiony¹², a wydaje się kwestią złożoną i interesującą. Ożywienie w przestrzeni kreacji literackiej kobiet-pisarek i kobiet-poetek to z pewnością wynik wielu złożonych procesów społeczno-kulturowych, do których zalicza się wspomniana rosnąca emancypacja oraz potrzeba edukacji i otwarcia na świat. „Gdyby kultura kaszubska zastygła w lokalnej tradycji i nie miała zdolności absorbowania i przetwarzania nowych idei, straciłaby możliwość rozwoju i przestałaby być istotna dla młodszych pokoleń Kaszubów”¹³ – czytamy w jednej z jej współczesnych ocen socjologicznych. Tak się jednak nie stało, czego świadectwem jest twórczość zarówno poetycka, dramaturgiczna jak też proza-

⁸ J. Rompski, *Jó chcã na swiat. Kòmedia w trzech aktach*, [w:] idem, *Dramaty kaszubskie*, oprac. A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, Instytut Kaszubski w Gdańsku, Wejherowo-Gdańsk 2009, s. 262.

⁹ Charakterystyce kaszubskiego ruchu kulturalnego i przemian mentalnościowych Kaszubów na płaszczyźnie socjologicznej poświęcone zostały książki C. Obracht-Prondzyńskiego, *Kaszubi – Między dyskryminacją...*, op. cit.; *W kręgu problematyki kaszubsko-pomorskiej. Studia i szkice*, Gdańsk-Wejherowo 2003; *Zjednoczeni w idei*, op. cit.; G. Labuda, *Literatura kaszubska w rozwoju kultury narodowej i regionalnej, Zapiski kaszubskie, pomorskie i morskie*, Gdańsk 2000.

¹⁰ A. Majkowski, *Żëcé i przigodë Remusa. Zvjercadlo kaszubskji*, oprac. i przypisy J. Treder, wstęp J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowska, J. Treder, t. 5, Gdańsk 2010.

¹¹ Zob. C. Obracht-Prondzyński, Ł. Grzędzicki, *Spolecznosc kaszubska wobec Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym*, [w:] *Spolecznosc kaszubska...*, op. cit., s. 105–133.

¹² Zagadnieniu temu poświęciłam fragment rozważań badawczych zawartych w książce *Tateczëzna*, op. cit., s. 78–82.

¹³ E. Wnuk-Lipiński, *Refleksje kaszubskie*, op. cit., s. 184.

torska najmłodszego pokolenia piszących w języku kaszubskim kobiet. Warto zaznaczyć, że wiele z nich zawodowo związanych jest z edukacją (np.: Krystyna Muza, Wanda Kiedrowska, Felicja Baska-Borzyszkowska, Renata Mistarz, Ida Czaja, Elżbieta Bugajna, Hanna Makurat, Krystyna Lewna, Bożena Ugowska), a także z rozwojem i promowaniem kultury kaszubskiej w mediach (Karolina Serkowska, Alicja Skiba). W rozwoju twórczości piszących w języku kaszubskim kobiet można wyróżnić dwa etapy, dla których cezurą są lata 80. XX wieku. Pierwszymi poetkami i prozaiczkami były: Rozalia Narloch (zwana „Konopnicą Kaszub”) – pisywała wiersze dla dzieci¹⁴ oraz utwory poetyckie kierowane do ludu kaszubskiego i czyniące zeń swego bohatera, Teodora Kropidłowska (tworząca pod pseudonimem „Deotyma”) – autorka baśni kaszubskich¹⁵ oraz Agnieszka Browarczyk – autorka zbioru wierszy *Zimkowe kwiatë*.¹⁶ Następnie w obiegu czytelnicy zaistniała, powstała przed 1980 rokiem, twórczość dramaturgiczna Anny Łajming.

Kaszubki – poetki

Zajmijmy się bardziej szczegółowo kręgiem twórczości poetyckiej tworzonej w języku kaszubskim. W literaturze kaszubskiej poprzez rodzimy język kobiety przedstawiają swój świat, który pełen jest emocjonalnej ekspresji i filozoficznej refleksji. Piszące po kaszubsku autorki to przede wszystkim: Maria Boszke, Krystyna Muza (*Mamota, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk 1981*), Jaromira Labuda (*Korba cechote*), Ida Czaja (*Mòjim mùlkã je kam, Przechlastłò Idyła, Kropla krëwi. Dërgnienié, Czòrni kléd*), Hanna Makurat (*Chliw, Testamente imaginacji*), Wanda Kiedrowska, Ewa Warmowska, Elżbieta Bugajna (*Miłota niosa, Ruchna nodzeje*), Danuta Charland (autorka sztuk scenicznych: *Godowé jigre. Bez roku staregò nie mdze noma nowego* oraz *Modlëtwa o uzdrowienie wërszaftu z Trudą*), Bożena Ugowska (*Zdebłò na swiat cësniãtë*, 1996, tomik ukazał się pod panińskim nazwiskiem Szymańska, jej drugi cykl poetycki to *Òkrëszënë žëcégò*), Lucyna Sorn, Dorota Wilczewska (*Pod pierzna Dobrego*), Anna Maria Bartkowska, Felicja Borzyszkowska, Alicja Skiba, Karolina Serkowska¹⁷. Poetki, z Krystyną Muzą na czele, wydawały utwory liryczne w formie zbiorów poetyckich od roku 1980, wcześniej pojedyncze wiersze, poetyckie debiuty, ukazywały się na łamach czasopism, na przykład w „Pomeraniu”¹⁸ (od lat 70. XX wieku po dzień dzisiejszy), czy też pisma „Zymk”, gdzie publikowała młodsza grupa poetek. Każda z nich ma na swoim koncie jeden bądź kilka tomików poetyckich. Gdyby ująć tę twórczość w grupy tematyczne, należałoby wyznaczyć zespoły skupione wokół tożsamości kaszubskiej, wizji natury i Boga, kategorii kobiecości oraz aspektów filozoficznych odsyłających do kategorii nietrwałości. Owe trzy grupy naznaczone są dwiema tendencjami: z jednej strony autorki dążą do uniwersalizacji obrazów poetyckich, naberających przez to znaczeń mitycznych, z drugiej zaś podkreślają niepowtarzalność swych wizji i stanów emocjonalnych, kreując tym samym figurę kobiety nad wyraz wra-

¹⁴ Por. F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej*, op. cit., s. 270–271.

¹⁵ Ibidem, s. 160.

¹⁶ Ibidem, s. 261–262.

¹⁷ Utwory poetyckie wymienionych poetek zostały opublikowane w najnowszej antologii *Skrë ùsòdzkòwi mòcë. Antologió kaszëbsczi pòezji 1991–2008*, przërchetwòł G.J. Schramke, Gdiniò 2010, s. 5–361.

¹⁸ K. Muza, *Rëba*, „Pomerania” 1973, nr 2; eadem, *Nënka*, „Pomerania” 1978, nr 2.

liwej, o pesymistycznym światopoglądzie (Krystyna Muza, Ida Czaja, Hanna Makurat)¹⁹. Skupię się na kilku wybranych aspektach świata poetyckiego kobiet piszących po kaszubsku. W poezji kaszubskiej autorki odchodzą od wyznaczonych tradycją literacką poetyki oraz tematyki utworów. Oczywiście motywy *rodnej mowy* i *rodnej ziemi*, tak silnie warunkujące twórczość kaszubską od początków jej istnienia po czasy nam współczesne, na trwałe konstytuują tę literaturę. Jednak piszące kobiety sięgają po nowe estetyczno-ideowe rozwiązania. Otóż odchodzą od tradycyjnego modelu ujęcia świata, wprowadzając nowatorskie środki ekspresji dla literackiego przedstawienia przeżyć podmiotu. Każda z poetek wybiera ulotną, ale i nośną w oddaniu rzeczywistości psychologicznej, religijnej, duchowej i uczuciowej formę poetycką. To dzięki metaforze wyraża się wewnętrzne przeżycie, a zmysłowy sposób odbioru świata – poprzez środki poetyckie odsyłające do barwy, dźwięku czy obrazu. Silnie zmanifestowana jest kobieca perspektywa odbioru świata. „Ja” liryczne sięga do złóż emocjonalności, w której tematem nadrzędnym jest miłość do ukochanego:

Të jes lëdzczim bógem
grzeszę wëcygając rękę w darënk²⁰.

Jednak to uczucie transformowane jest w stany wyższe w hierarchii doświadczenia duchowego i skłania do dalszych egzystencjalno-metafizycznych poszukiwań:

Kożdi czas je dobri
Nôlepi jak wszëtcë spią
Słëchac le szum morza²¹.

Jest to twórczość głęboka i refleksyjna, podejmująca ważne problemy religijne oraz filozoficzne. Na szczególną uwagę zasługuje poezja Idy Czaj, zwłaszcza wydany w 2012 roku zbiorek wierszy *Czôrny kléd*. Poetka wprowadza figurę upióra, z którym „ja” poetyckie bardzo często się utożsamia. Figura ta pozwala jej budować obrazy zanurzone w funeralnej tradycji kaszubskiej (*wieszci, ùpi, pusto noc*), a jednocześnie wyraża stany emocjonalne podmiotu, ciemność duszy, przerażenie życiem, lęk przed śmiercią:

...cëszì kòta
na ti dzëwi jachce
ùpi mòji dëszë
pilmón
żdaje

¹⁹ O jej twórczości znajdziemy jedynie wzmiankę w: J. Samp, *Poezja rodnej mowy*, Gdańsk 1985, s. 47–48 oraz nieco więcej w: B. Pisarek, *Kaszubski dramat – wciąż przed rozkwitem*, [w:] *Domôcò bina. Dzëwiãc dramów do jigrë*, wyb. J. Lipski, przedm. B. Pisarek, Wejrowò-Gduńsk 2006, s. 18–19. Syntetyczne opracowania dotyczące literatury kaszubskiej zawierają podstawowe informacje biograficzne o Krystynie Muzie, brak zaś większych komentarzy do jej twórczości. Zob. F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej*, op. cit., s. 266–267; *Dzëczë gãsë. Antologió kaszëbsczì pòezji...*, op. cit., s. 200–201. Jedynym szerszym ujęciem jej poezji jest fragment rozważań poświęconych kaszubskiej liryce w: J. Drzędzón, *Współczesna literatura kaszubska*, op. cit., s. 132–135.

²⁰ K. Muza, *Mamota*, Gdańsk 1981, s. 22.

²¹ Ibidem, s. 13.

szukô
 kroplë krwie brateczny
 z òpeplënow żëcô
 pihtë
 sztërczi bez amen
 külô
 szpigłowanie ùrzasów

...cëszki kôta
 na ti dzëwi jachce
 szarlingùje
 czôrny kléd²².

Natura tak silnie obecna w poezji Kaszubek odsyła do sensów mitycznych, choć jest przedstawiana w lokalnym, kaszubskim krajobrazie. Każda z poetek wprowadza ją do świata swej liryki (Krystyna Muza, Ida Czaja, Hanna Makurat, Bożena Ugowska). To głos poszukujący sensu bytu poza pozornymi wartościami. Poetki jakby chcą dotrzeć i poznać uniwersalną, wszechkosmiczną zasadę życia, nawet za cenę największego ryzyka. Taką dynamiką i impulsywnością cechuje się poezja Idy Czai:

jachôj òlaw!
 w troje rewin
 w zudë topórk!

z tobą Sermater...!
 niech cë Szvernót...!

czarzelnice
 nie dżina!²³

W najnowszej literaturze kaszubskiej, jak już wspomniałam, zmieniają się tendencje artystyczne na rzecz coraz śmielszych wypowiedzi manifestujących kobiecą emocjonalność, która ujawnia się w formie ekspresji. Staje się wyrazem rozpaczki egzystencjalnej, a także bólu spowodowanego dotkliwym odczuwaniem przemijalności i nietrwałości świata. Liryka ta jest również przejawem lęku przed życiem i uczuciem miłości. Świadectwem tego typu przeżyć są w literaturze kaszubskiej wydania kilku antologii poezji, w których znalazły się wiersze wielu współcześnie tworzących autorek²⁴. Myślę tutaj o publikacjach:

²² I. Czaja, *Dzëwô jachta*, [w:] eadem, *Czôrni kléd/Czarna suknia*, Gdynia 2012, s. 42. W wersji polskojęzycznej utwór ten nosi tytuł *Upiorne łowy*: ...cicho jak kot łowca / na tych upiornych łowach / trup mojej duszy / czatuje / na krew serdeczną / z resztek życia / płacze / kawałki chwil bez amen / w lustrach odbicia strachu // ...cicho jak łapy kota / na tych upiornych łowach / szeleści / czarna suknia (s. 43).

²³ I. Czaja, *Na wãdrë...*, [w:] eadem, *Czôrni kléd...*, op. cit., s. 68. Jest to wiersz *Wiatr w żagle*: [...] pędź! / naprzeciw falom! / w porywach / południowych wietrzysk! / igrzaj ze śmiercią! // do diabła z tobą...! / a niech cię szlag...! // czarownice / nie toną! (s. 69).

²⁴ Zob. *Skrë ùsôdzkôwi môle*, op. cit. Przykładami rozwoju liryki kaszubskiej są wydane w ostatnich kilkunastu latach antologie poezji: *Mësła dzecka. Antologió kaszëbsczich wiërtów dlô dzôtków i młodzëznë*, oprac. E. i E. Pryczkowsky, Banino 2001; *Dzëczë gãsë. Antologió kaszëbszczi pòezji (do 1990 r.)*, przërëchtowalë R. Drzëdzdôn, G. J. Schramke, Gdiniô 2004; *Skrë ùsôdzkôwi môle*, op. cit.

Dzëczë gãšë oraz *Skrë ùsòdzkòwi mòcë*, a także edycji poświęconej najmłodszym czytelnikom: *Mësla dzecka*.

Rozwój liryki kaszubskiej znamionuje wysoka samoświadomość podmiotu lirycznego. Kobiety w sposób zdecydowany wyrażają złożone treści stanów psychiczno-emocjonalnych. Nie boją się oswajać swej „ciemnej” strony wraz z przestrzeniami mroku i niepokoju (przykład stanowi najnowsza poezja Idy Czai). W liryce kaszubskiej pisanej przez kobiety można wyznaczyć kilka płaszczyzn tematycznych, wokół których oscylują wiersze. Obecne są w nich treści zarówno lokalne (motywy oddające piękno ziemi kaszubskiej, urodę przyrody, umiłowanie mowy *starków* – kaszubszczyznę), jak też egzystencjalne (paradoks życia, ból egzystencjalny, niemożność spełnienia), religijno-filozoficzne (wyrażanie doskonałości Boga, podkreślanie więzi Bóg-człowiek), metafizyczne (przede wszystkim miłość jako wyższy stan uniesienia i ducha), a także treści o charakterze mitycznym (świat prasłowiański z przejawami jego duchowości, obrzędowość kaszubska i jej sytuowanie w świecie porządku mitycznego). Tematyka poezji kaszubskiej kobiet dotyczy przestrzeni natury oraz kosmicznych żywiołów, z którymi bardzo często podmiot liryczny się utożsamia. Wyraźnie manifestują swą kobiecość poprzez sferę emocji, a także nieświadomych do końca i nienazwanych wprost z imienia tęsknot oraz nadziei. Poetki swą podmiotowość kaszubską podkreślają przede wszystkim poprzez pisanie poezji w języku kaszubskim, który traktowany jest jako pierwsze narzędzie poznawania i wyrażania siebie oraz świata.

Interesującą w tym zakresie jest twórczość poetycka Krystyny Muzy. Poetka nie tworzy krajobrazów i nie operuje kaszubską lokalną mapą geograficzną. W jej poezji natura, szczególnie, a zarazem konkretny jej przejaw przeistacza się w znak łączący człowieka z przyrodą. Przykładami dla tego typu poetyckiego wyrażania siebie i świata natury jest liryk *Glada*:

Chcę uszpurowac zelén w słowach
Zapamiętac zelska w zélniku snów
Wcygnąc wonianię słonégò piòsku
Obtoczëc ję grëpą bursztënow
Przëkrëc modrim dachem
Przezroczëstim jak szkło²⁵.

Magiczno-poetycka aura wiersza ukazuje więź łączącą człowieka z przyrodą. Jest to bardzo bliska więź, ponieważ każdy przejaw życia (symbolika zieleni), każdą roślinę (*zelska w zélniku snów*) podmiot liryczny pragnie zachować i ocalić. Człowieka i naturę wraz z jej najdrobniejszymi przejawami łączy intymna, bliska więź, dzięki której możliwe jest poznanie życia najmniejszych nawet zwierząt czy roślin. W innych obrazach lirycznych natura ujęta jest w swej kosmicznej sile, potędze żywiołu. W utworze *Połów* człowiek w obliczu potęgi morza jest istotą podległą, boleśnie odczuwającą swoją małość. Morze jest siłą samą w sobie, jest także przestrzenią natury, dzięki której człowiek może przetrwać. Stąd wynika zależność ludzi morza, rybaków i ich losu od ogromu i mocy morza:

²⁵ K. Muza, *Mamota*, Gdańsk 1981, s. 23.

wiecznie zastędlé przë jadrze
 twój krzik nikt nie uczëje
 rëbackô muca witô jiny swiat
 cało stolema scyskô robocë morze
 nie do wërwać partu²⁶.

W innym wierszu, *Mowa do rëbiëgo ogóna*, „ja” liryczne wypowiada się głosem wieszczki lub czarownicy, która zaklina cierpienie świata, by odsunąć je od niego, zniwelować. Całość wiersza utrzymana jest w tonacji grozy. Metaforyka związana z krwią, zimnem, podcinaniem rybich płetw wskazuje na akt zemsty:

Rozsuwóm morszië wałë na wëcygniënië rëczy
 dotikóm busznotë władzë rëbi
 szipë i skrzela zëmnë
 zaklinóm waji na wszëtëczë nozëce swiata
 je czas potrôwnicë i szczerëgo soku
 z ogródków rojeniô
 na płetwë waje nie spadła kropla rosë
 na te szlachetne, spiëtë plewą
 wezdrzëta kurisz w gëba spuchlëmu
 ksëżëcowi co nië mrëgô
 do niewiernëch mulków²⁷.

Podmiot liryczny niejako przenika tajemnicę śmierci, którą w wierszu symbolizuje martwa ryba, ukazana w naturalistycznej metaforyce. Podmiot liryczny w rytualnym geście rozsuwa morskie fale, aby wydrzeć tajemnicę ukrytą w morskiej głębi. Magiczny ceremonial wskazuje na chęć niesienia w nim przez podmiot pomocy innej²⁸. Irracjonalne elementy w poetyckiej wizji świata K. Muzy obecne są dość często. Warto w tym miejscu przywołać wiersze: *Pajiczëna*, *Cësnë nitkë zëwą*, *Nie chcë zdrzadël pëklëch*, *Glada*, *Polów* czy też *Rok konia*, w których oparte na intuicji poznanie pozwala głębiej wnikać w tajniki istnienia. W *Roku konia* barwa zieleni symbolizująca życie prowadzi ku nadziei. Wiersz z każdym wersem otwiera się ku kosmicznym przestrzeniom. Nadzieja zamienia się w grozę i strach. „Ja” liryczne przybiera postać czarownicy, która wplata kłutwę w czarną grzywę konia:

W zielonym kraju
 Pół morza, pół lądu
 Jedno żółte pole
 W zielonym domu
 Nôdzeja żëła
 Nad sercem czamiel strach
 Słëchôł bica co miało
 Nôdzejë w nôdzeji zëc

²⁶ Ibidem, s. 26.

²⁷ Ibidem, s. 9.

²⁸ Najszerzej pisze o magicznym aspekcie tej poezji Barbara Pisarek w rozważaniach *Magia i rytuały Krystyny Muzy*, Gdańsk 1982.

Rechowa kroczi, mierzëła głosë
 Rok konia trwól
 W grzëwë wplota czörnë kłãtwë
 Srëbrzną podkową wëkuła w snie
 Koniczku drzewiany na mlëczni drodze
 Kolëbóny na gwiôzdnëch drogach
 Uczka stojącë do wëcyganiô
 A w oczku szkleniany groch, och!²⁹

Poetka konfrontując obrazy snu i jawy, życia i śmierci, odkrywa bolesną dla podmiotu lirycznego prawdę o nietrwałości form życia. Poezja K. Muzy kreuje współczesny świat kobiety na podobieństwo tego, jaki odnajdujemy w wybranych aspektach w twórczości lirycznej Ewy Lipskiej czy Julii Hartwig³⁰.

Reistyczne widzenie świata – proza i dramaturgia Anny Łajming

W literaturze kaszubskiej oprócz poezji obecna jest także twórczość prozatorska, która wymaga osobnego omówienia ze względu na jej walory tematyczno-artystyczne. Najbardziej znaną pisarką pochodzącą z Kaszub jest Anna Łajming z domu Żmuda-Trzebiatowska (na domu rodzinnym w Przymuszewie znajduje się tablica informująca o tym, iż w tym miejscu urodziła się „pierwsza kaszubska pisarka”) – autorka licznych utworów prozatorskich i sztuk scenicznych³¹. Przypomnijmy w tym miejscu jej krótki biogram życiowy i literacki. Urodziła się w 1904 roku w Przymuszewie położonym w regionie chojnickim. Jest autorką utworów prozatorskich, opowiadań, bajek dla dzieci oraz sztuk scenicznych. Tworzyła w języku kaszubskim oraz polskim (w jej twórczości znajdują się też wtrącenia z języka niemieckiego). Debiutowała w 1958 roku opowiadaniem *Dwaj żebracy*, które drukiem ukazało się na łamach pisma „Kaszëbë”. Następnym utworem jest sztuka teatralna zatytułowana *Szczescé*. Do twórczości scenicznej powraca po latach, bowiem w 1974 roku został opublikowany jej obrazek sceniczny *Gdzie jest Balbina?* Następnie ukazały się takie utwory jak: *Dzieciństwo*, *Młodość* i *Mój dom*. Jest autorką licznych opowiadań mieszczących się w tomach: *Miód i mleko*, *Symbol szczęścia*, *Od dziś do jutra*, a także *Czterolistna koniczyna*. Jej ostatni wybór opowiadań, tj. *Z leśnych pustków*, ukazał się w 2000 roku. Anna Łajming jest także autorką powieści *Czerwone róże*, ukazującej rzeczywistość po II wojnie światowej na Pomorzu. Swoją twórczość adresowała także do najmłodszego od-

²⁹ Ibidem, s. 15.

³⁰ Interesujące w tym zakresie byłyby badania komparatystyczne, oparte na porównaniach przestrzeni poetyckich K. Muzy z inicjacyjnymi opowieściami zawartymi w kreacjach literackich E. Lipskiej, a także surrealistycznymi wizjami obecnymi w twórczości J. Hartwig. Ważne są tutaj prace takich autorów jak: R. Przybyłski, *To jest klasycyzm*, Warszawa 1978; B. Tokarz, *Poetyka Nowej Fali*, Katowice 1990; I. Smolka, *Dziewięć światów. Współczesne poetki polskie*, Warszawa 1997.

³¹ A. Łajming, *Szczescé*, *Spotkanie na Pólmackù*, *Gdzie je Balbina*, Gdańsk 2005; eadem, *Mrok i świt*, Słupsk 1994; eadem, *Od dziś do jutra*, Gdańsk 1976; eadem, *Czterolistna koniczyna*, Gdańsk 1985; eadem, *Z leśnych pustków*, Gdańsk-Słupsk 2000; eadem, *Dzieciństwo. Wspomnienia*, Gdańsk 1978; eadem, *Młodość. Wspomnienia*, Gdańsk 1980; eadem, *Mój dom. Wspomnienia*, Gdańsk 1986.

biorcy, czego świadectwem jest zbiór pt. *Bajki*. Kilka lat temu, w 2014 roku został opublikowany jej szkic *Parzyn. Gawęda Kaszubów*.

Twórczość Anny Łajming w odbiorze czytelniczym zapisała się przede wszystkim dzięki trzem utworom, tworzącym trylogię o charakterze literackich wspomnień, to jest: *Dzieciństwo*, *Młodości* oraz *Mój dom*. W prozie tej literacka biografia powiązana jest z przestrzenią geograficzną Kaszub:

Proza Anny Łajming, świadectwo dane przez tę literaturę, jest pamięcią o ziemi i rodowodzie autorki *Symbolu szczęścia*. Ziemia i rodowód, traktowane tutaj jako znaki tradycji, znaki miejsca wyraziście określonego w planie czasu, w przestrzeni kultury, będąc osobistym doświadczeniem są jednocześnie doświadczeniem szerszym. Obejmują sumę wspólnotowych doświadczeń mieszkańców kresów Kaszub. Ta mała ojczyzna Anny Łajming, te kresy Kaszub, to także ziemie graniczne w tym rozumieniu, że przełamywały się tam kultury i religie³².

Spółecznością, której poświęca pisarka uwagę, są Kaszubi, którzy zamieszkują południową część leśnięsko-zaborską ziemi kaszubskiej. W *Dzieciństwie* i opowiadaniach zawartych w tomach: *Mrok i świt*, *Od dziś do jutra* czy *Z leśnych pustków* topografia Kaszub jest szczególną kategorią literackiego obrazu świata. Twórczość Anny Łajming odczytywana jest poprzez odniesienia do rzeczywistości historycznej oraz socjologicznej pierwszej połowy XX wieku. Dzieje się tak, ponieważ jest to literatura o wyraźnym nachyleniu autobiograficznym, z dominującą kategorią realistyczną (w jej skrajnej reistycznej formie). Autorka sięga do kaszubskiej obrzędowości i obyczajowości, „zatrzymując” świat, który odchodzi w niepamięć. Ze zgoła odmienną prozą mamy do czynienia w przypadku Eugenii Laski. Ta kaszubska „gadkarka” nasycy swoje anegdoty humorem przedstawiającym realia życia wsi i małych miasteczek południowych kaszub. Występują w tej twórczości franci, spryciarze, przemyślni bohaterowie wiejscy, którzy reprezentują żywotność i odwagę. Eugenia Laska ukazuje również w dydaktycznym świetle lokalne legendy i podania, które przybliżają czytelnikowi rzeczywistość kulturową Kaszub. Nie jest to zatem wybitnie dojrzała artystycznie twórczość, lecz literatura popularna. Nie można jej jednak bagatelizować, gdyż dotyczy ona kwestii, które coraz bardziej zanikają w nowoczesnym świecie.

Ze współczesnych autorek prozy kaszubskiej pewne nadzieje można wiązać z Krystyną Lewną, której fragmenty epiki były już nagradzane w ramach kilku konkursów prozy kaszubskiej im. Jana Drzeżdżona w Wejherowie. Krystyna Lewna jest kontynuatorką oniryczno-oralnej prozy J. Drzeżdżona. Jej bohaterowie często wywodzą się z zagubionych gdzieś na Nordzie (północy Kaszub) wiosek, przeżywających swoje codzienne problemy. Opowiadania Krystyny Lewny zbudowane są z partii dialogowych bohaterów, ujętych w proste konstrukcje zdaniowe. Istnieje za to rodzaj autentyzmu zwykłej rozmowy, kłótni czy plotkowania. Lewna – co najciekawsze – szuka również sposobu na wyrażenie wrażliwości współczesnej Kaszubki. Nie kobiety z *Remusa* A. Majkowskiego czy powieści *Łiskawica* albo *Psę* S. Jankego, lecz tej, która doświadcza całej drastyczności życia we współczesnym świecie.

* * *

³² E. Puzdrowski, *Wstęp*, [w:] A. Łajming, *Mrok i świt*, Słupsk 1994, s. 5.

Przedstawione tutaj literackie propozycje kobiet w różnorodnych wymiarach odnoszą się do specyfiki egzystencji ludzi Kaszub. To one manifestują poprzez literaturę własne prawo głosu, świadomie wyrażają obawy i lęki, nadzieje i tęsknoty, radość i szczęście, miłość i uniesienie, przemijalność i śmierć – stałe tematy poetyckie. Są poszukujące, odważne i coraz śmielej sięgają po nowe tematy i formy. Tradycyjna poetyka miesza się tutaj z formą językowej szarady (poezja H. Makurat). W poetyckiej wizji K. Muzy, podmiot liryczny wyraża melancholię i tęsknotę za miłością. W innym zaś ujęciu bohaterki stają się uosobieniem siły, odwagi, np.: w dramatach i formach prozatorskich A. Łajming czy opowiadaniach K. Lewny. Tradycja literatury kaszubskiej generowała rozwój liryki (motywy opiewające piękno ziemi kaszubskiej, odwołania do rzeczywistości historycznej), lecz Kaszubki-poetki stworzyły indywidualną drogę jej rozwoju, wzbogaciły autonomiczną estetyką (rozbudowane metafory, plastyczne i muzyczne obrazy). Owe tendencje wyrażania w szerszym aspekcie wynikają z uniwersalnej zasady wspólnej dla, ogólnie rzecz nazywając, tradycji literackiej czy kulturowego mitu. Zdecydowanie twórczość kobiet wpłynęła na rozwój i kształt literatury kaszubskiej, która współcześnie jest wciąż *in statu nascendi*. Pisarstwo kobiece tego regionu jest manifestacją swego rodzaju siły i hartu ducha, podkreślającą niezależność podmiotu literackiego manifestującego w sposób bezpośredni swoją emocjonalność, a także niezależność i odrębność wynikającą z bogactwa kultury duchowej Kaszub³³. Twórczość literatek kaszubskich zanurzona jest w czasie egzystencjalnym i w czasie mitycznym. Literatura kaszubska jest bardzo silnie związana z kategorią ziemi ojczystej. Jednakże przestrzeń ta nie jest przedstawiana wyłącznie w poetyckim zapisie egzystencji człowieka czy w przyczynowo-skutkowym porządku historii społeczno-politycznej regionu. Bardzo często rzeczywisty czas doświadczenia pojedynczego podmiotu lub zbiorowości etnicznej zostają tutaj poddane wizji obrazowania mitycznego (kalendarz agrarno-liturgiczny), a także realistycznej retrospekcji. W takiej perspektywie czas doświadczany przez podmiot literacki przestaje być metodą dzielenia fizykalności, a staje się wyrazem chronotopu mitu i *sacrum*. Mitu, ponieważ w liryce doświadcza się obyczajów, zachowań i języka wielkich bohaterów lub przodków. *Sacrum*, ponieważ zjawiska przyrody prowadzą podmiot ku odczuwaniu boskości:

Kam jak głowa brodą zapiarti
Włosë odrzuconé wodze
Wézérąją oczé półżewé
Natchnioné czasem i niebem
Uszë kamianné słuchają grani
Morze przebiéró półcamé muszelczy
Ždze jaž po skarniach kama
Spłëną bruné krople

Kam-głowa brodą zapiarti³⁴

Specyfikę napięcia semantycznego pomiędzy odczuwaniem czasu codzienności i zwykłej egzystencji a czasem mitu i *sacrum* można zaprezentować na przykładzie piszących

³³ Por. J. Gajda, *Antropologia kulturowa. Kultura obyczajowa początku XXI wieku*, Kraków 2008.

³⁴ K. Muza, *Kam*, [w:] eadem, *Mamota*, op. cit., s. 24.

po kaszubsku kobiet. Wszystkie te głosy emocji lirycznej tak dążą do wyeksponowania osobistego oglądu świata i swojego w nim, czasowego, egzystowania, jak pragną unieśmiertelnić i uwiecznić człowieka żyjącego w bliskiej relacji z naturą.

Bibliografia

- Borzyszkowski J., *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna*, Gdańsk 2002.
- Borzyszkowski J., *O historii literatury kaszubskiej i jej twórcach*, Gdańsk 2011.
- Bukowski A., *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys monografii historycznej*, Poznań 1950.
- Czaja I., *Czórni kléd/Czarna suknia*, Gdynia 2012.
- Dom słowa Anny Łajming*, red. J. Kęcińska, Wejherowo-Słupsk 1999.
- Drzeżdżon J., *Piętno Smętka. Z problemów kaszubskiej literatury regionalnej lat 1920–1939*, Gdańsk 1973.
- Drzeżdżon J., *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa 1986.
- Dzěcé gäsë. Antologió kaszëbsczi pòezji (do 1990 r.)*, przërëchtowalë R. Drzëżdżón, G.J. Schramke, Gdinió 2004.
- Gajda J., *Antropologia kulturowa. Kultura obyczajowa początku XXI wieku*, Kraków 2008.
- Kalinowski D., *Raptularz kaszubski*, Gdańsk 2014.
- Kuik-Kalinowska A., Kalinowski D., *Od Smętka do Stolema. Wokół literatury Kaszub*, Gdańsk 2009.
- Kuik-Kalinowska A., *Tatczëzna. Przestrzenie literackie Kaszub*, Gdańsk-Słupsk 2011.
- Labuda G., *Literatura kaszubska w rozwoju kultury narodowej i regionalnej, Zapiski kaszubskie, pomorskie i morskie*, Gdańsk 2000.
- Linkner T., *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Gdańsk 1996; *Pomorze – mała ojczyzna Kaszubów (Historia i współczesność) / Kaschubisch – Pommersche Heimat (Geschichte und Gegenwart)*, red. J. Borzyszkowski, D. Albrecht, Gdańsk-Lubeka 2000.
- Linkner T., *Z literatury młodokaszubów: Aleksander Majkowski. Studia i szkice*, Pelplin 2013.
- Łajming A., *Czterolistna koniczyna*, Gdańsk 1985.
- Łajming A., *Młodość. Wspomnienia*, Gdańsk 1980.
- Łajming A., *Mój dom. Wspomnienia*, Gdańsk 1986.
- Łajming A., *Mrok i świt*, Słupsk 1994.
- Łajming A., *Od dziś do jutra*, Gdańsk 1976.
- Łajming A., *Szczescé, Spotkanie na Pólmackù, Gdzie je Balbina*, Gdańsk 2005.
- Łajming A., *Z leśnych pustków*, Gdańsk-Słupsk 2000; eadem, *Dzieciństwo. Wspomnienia*, Gdańsk 1978
- Majkowski A., *Žěcé i przigodë Remusa. Zvjercadlo kaszubskji*, oprac. i przypisy J. Treder, wstęp J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowska, J. Treder, t. 5, Gdańsk 2010.
- Mësła dzecka. Antologió kaszëbszczich wiérztów dló dzótóków i młodzëznë*, oprac. E. i E. Pryczkowski, Banino 2001.
- Muza K., *Mamota*, Gdańsk 1981, s. 23.
- Muza K., *Nënka*, „Pomerania” 1978, nr 2.
- Muza K., *Rëba*, „Pomerania” 1973, nr 2.
- Neureiter F., *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, przeł. M. Boduszyńska-Borowikowa, Gdańsk 1982.
- Obracht-Prądzyński C., *W kręgu problematyki kaszubsko-pomorskiej. Studia i szkice*, Gdańsk-Wejherowo 2003.

- Obracht-Prondzyński C., Grzędzicki Ł., *Spoleczność kaszubska wobec Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym*, [w:] *Spoleczność kaszubska. Kultura – tożsamość – język*, red. K. Kleina, C. Obracht-Prondzyński, Warszawa 2012, s. 105–133.
- Obracht-Prondzyński C., *Kaszubi – Między dyskryminacją a regionalną podmiotowością*, Gdańsk 2002.
- Obracht-Prondzyński C., *Zjednoczeni w idei. Pięćdziesiąt lat działalności Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego (1956–2006)*, Gdańsk 2006, s. 495.
- Pisarek B., *Kaszubski dramat – wciąż przed rozkwitem*, [w:] *Domôcô bina. Dziewiãc dramów do jigrë*, wyb. J. Lipski, przedm. B. Pisarek, Wejrowò-Gduńsk 2006, s. 18–19.
- Pisarek B., *Magia i rytuały Krystyny Muzy*, Gdańsk 1982.
- Pniewski W., *Przegląd literatury kaszubskiej*, „Rocznik Gdański” 1928–1929, t. 2–3.
- Poetyka Nowej Fali*, Katowice 1990.
- Pro memoria. Anna Łajming*, zeb. i oprac. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2004.
- Przybylski R., *To jest klasycyzm*, Warszawa 1978.
- Puzdrowski E., *Wstęp*, [w:] A. Łajming, *Mrok i świt*, Słupsk 1994, s. 5.
- Rompski J., *Jô chcã na swiat. Kòmedia w trzech aktach*, [w:] J. Rompski, *Dramaty kaszubskie*, oprac. A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, Instytut Kaszubski w Gdańsku, Wejherowo-Gdańsk 2009, s. 262.
- Samp J., *Droga na sabat*, Gdańsk 1981.
- Samp J., *Poezja rodnej mowy*, Gdańsk 1985, s. 47–48.
- Samp J., *Poezja rodnej mowy*, Gdańsk 1985, s. 47–48.
- Samp J., *Smętek. Studium kreacji literackich*, Gdańsk 1984.
- Schodzińska J., *Franciszek Sędzicki (1882–1957). Działacz narodowy, regionalista i poeta kaszubski*, Gdańsk 2003.
- Skrë ùsòdzkòwi mòcë. Antologió kaszëbszci pòezji 1991–2008*, przërëchtowòł G.J. Schramke, Gdiniò 2010, s. 5–361.
- Smolka J., *Dziewięć światów. Współczesne poetki polskie*, Warszawa 1997.
- Szultka Z., *Język polski w Kościele ewangelicko-augsburskim na Pomorzu Zachodnim od XVI do XIX wieku*, Wrocław 1991.
- Treder J., *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk 2005.
- Wnuk-Lipiński E., *Refleksje kaszubskie*, [w:] *Spoleczność kaszubska. Kultura – tożsamość – język*, red. K. Kleina, C. Obracht-Prondzyński, Warszawa 2012, s. 183.
- Zapisane i ocalone. Twórczość literacka Anny Łajming*, red. A. Kuik-Kalinowska, Gdańsk-Słupsk 2016.

ADELA KUIK

Women write in Kashubian: authors and subjects. An interpretative outline

Summary

The article is dedicated to literature written by women in the Kashubian language. Notably, in Kashubian literature, recent decades have witnessed a revival in women's writing, resulting in numerous literary works. There are several reasons for this, all determined predominantly by the cultural tradition of Kashubia. The revival in the literary world of female writers and poets most certainly results from numerous complex social and

cultural processes, including the growing emancipation, the need for education and opening up to the world. Women writing in Kashubian express themselves in poetry, drama and prose. The works of women writing in Kashubian can be attributed to two stages originating in the 1980s. Among the first poets and writers were Rozalia Narloch (referred to as the “Kashubian Cinderella”), Teodora Kropidłowska, writing under the pseudonym “Deotyma” and Agnieszka Browarczyk. They were followed by the novels and plays by Anna Łajming. The most prominent female authors writing in Kashubian include Maria Boszke, Krystyna Muza, Jaromira Labuda, Ida Czaja, Hanna Makurat, Wanda Kiedrowska, Ewa Warmowska, Elżbieta Bugajna, Bożena Ugowska, Lucyna Sorn, Dorota Wilczewska and Gracjana Potrykus.

Keywords: *taczężna*, Kashubian language, Kashubian culture, Kashubian literature, female poets, female writers